

VÁLTOZÓ HAZÁNK

Komárom–Esztergom megye

1945 után hozzászoktak, majd később mi is hozzászoktunk, akik még akkor gyerekek voltunk, hogy egy-egy rendelet vagy utasítás mindent átalakíthat körülöttünk. Komárom-Esztergom vármegye helyzetében ilyen volt a 4.343/1949. (XII. 14.) MT számú rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában. A rendelet következtében egykori történelmi vármegyék, illetve azoknak Magyarországon maradt töredékeinek neve tűnt el a közigazgatás nagy zsákutcájában: Pilis-Solt-Kiskun, Hont, Moson, Bodrog, Csanád, Jász-Nagykun, Gömör. Egy vármegye maradt, amely három történelmi vármegye nevét is viselte: Borsod-Abaúj-Zemplén, de itt is eltűnt az egykori Gömör vármegye töredéke. Komárom-Esztergom vármegye nevének megszüntetéséről is ez a rendelet intézkedett: „2. Komárom megye területe Komárom-Esztergom megye jelenlegi területét, továbbá Veszprém megyéből Súr és Réde nagyközségeket, az ácseszéri, bakonyszombathegyi és bársonyosi körjegyzőséghez tartozó községeket, végül Fejér megyéből Bakonysárkány nagyközséget foglalja magába.” A rendelet szövegét nem akarom magyarázni, mint az emberek többsége, én sem szívesen olvasok rendeleteket (de nekem kell). Az ősi Esztergom vármegye neve nemcsak a megye elnevezéséből, a térképről, a bélyegzőkről, hanem az ügyintézők, döntéshozók tudatából is eltűnt. Eltűntek azok az értékek, amelyek az egykori Esztergom vármegyéhez, Esztergom városához kötődtek.

Ma, amikor elsőként az Esztergomi Balassa Bálint Társaság 1988-as közgyűlésén dr. Szálasi Árpád orvos, orvos-történész felvetette a kérdést, nem egyszerűen azt szeretnénk, hogy új bélyegző készüljön, a megye nevében, a megyei szervek nevében ismét jelenjen meg Esztergom neve. Ennél többet akarunk, és többet akarnak azok, akik kiálltak ebben az ügyben. Azt akarjuk, hogy Esztergom városa, az egykori Esztergom vármegye magyarországi része múltjának megfelelő helyet kapjon a megye és az ország tudatában. A jövő alakításában oly fontos értékek ne tűnjenek el. Erre gondolhattak azok a Komárom megyei országgyűlési képviselők, akik közül Sasvári József, Dorog képviselője a parlamentben szólalt fel, s a többiek, akik nyílt levélben kérték Komárom megye tanácselnökét a névváltoztatásra: dr. Nemes Tamás Esztergom, dr. Kiss István Nyergesújfalu és a képviselőcsoport elnöknője, akik szeretnék a régi vármegye nevét viszontlátni annak a megyének elnevezésében, ahol élnek.

Esztergom és Komárom vármegyék az elsőként létrehozott királyi vármegyék közé tartoztak. A magyarok 900-ban foglalták el a Duna mindkét partját, s megtelepedtek a környékén. Esztergom vára a X. század utolsó harmadáig nem játszott fontos szerepet, Géza nagyfejedelem nyugatra forduló politikája jeleként ide helyezte állandó székhelyét. Szent István király a várat nemcsak a magyar egyház központjává, világi hatalmának székhelyévé tette, hanem a körülötte levő medencét vármegyévé szervezte. A Duna két partján a királynak és a királynénak 24 faluban voltak szolgáló népei. A Duna vágta ketté, de kapcsolta is össze a szintén elsősk között megszerzett Komárom vármegyét. Komárom vár ekkor lett királyi tulajdon. A vár élére az uralkodó által kinevezett ispán került, a várkatonák nyújtották a védelmet, ellátását pedig a királyi vármegyében élő várnépek valósították meg.

Esztergom a XIII. század közepéig volt az Árpád-házi királyok központja. Az udvari birtokok eladományozása Esztergom környékén az egyházak részére az államszervezéssel

kezdődött, s a XII. század végén több kisebb egyházi birtokos mellett Esztergom vármegyében az esztergomi érsek és a káptalan külön-külön 12 falut birtokolt. A tatárjárás után Esztergom várát IV. Béla véglegesen az esztergomi érseknek adta, Komárom várát, amelyet a tatárok ugyancsak sikertelenül ostromoltak, Henel Enok kamaraispánnak adta zálogba. A királyi vármegyék helyett nemesi vármegyék jöttek létre, s éltek hol viharos, hol békésebb életüket, amíg a török hódítók megérkeztek. 1543-ban elesett Esztergom vára, a néhány párkányi járási falut leszámítva az egész vármegye török kézre került. Az Esztergom vármegyei nemesek Érsekújvár várában katonáskodtak, majd a vár 1663-as eleste után Komárom várába települt át a nemesi vármegye, illetve a városba, ahogy az 1681-es országgyűlés törvényében olvashatjuk: „Az igazságszolgáltatás szükséges kelléke lévén, hogy minden megyének biztos székhelye legyen, hol az ilyen igazságszolgáltatást eszközölhesse. És mivel tudva van, hogy Esztergom megyének, amely Újvár elvesztésével egészen hódoltsággá lett, saját kebelében, hasonló kényelmes, biztos és bátor helye nincsen, e törvénycikkben megállapítják, hogy mostantól jövőre e vármegye gyűlései vagy törvényszékei Rév-Komárom városában tartandók.” A zömében szintén török hódoltsági területen fekvő Fejér vármegye egy részét közvetlenül Komárom vármegye igazgatta ebben az időben. Esztergom 1683-as visszafoglalása után is Komáromból igazgatták a vármegyét, volt, hogy közös volt az alispán személye is, csak 1696-ban szervezték újjá Esztergom-Vízivárosban Esztergom vármegye Nemesi Közgyűlésének szervezetét.

II. József országrendező közigazgatási tervei során egyesítette a győri kerületbe osztott két vármegyét, s 1786. május 8-án Tata mezővárosában az egyesített Esztergom-Komárom vármegye két Dunántúli járással: esztergomi, tatai, valamint két Dunán innenivel: komáromi és párkányi – megalakult. Az egyesítés nem élte túl II. Józsefet. 1849 után, ismét abszolutisztikus időszakban kapcsolták össze a két vármegye részeit, a dunántúliakat Esztergom, a Dunán innenieket Komárom székhellyel. 1860-ban az októberi diploma után ismét szétváltak a megyék.

1910-ben Esztergom vármegye területe 1077 négyzetkilométer, lakóinak száma 90817, Komárom vármegye területe Komárom törvényhatósági jogú várossal együtt 2840 négyzetkilométer, lakóinak száma 201 850 volt. Új helyzetet teremtett 1918-ban az Osztrák-Magyar Monarchia világháborús katonai veresége, összeomlása. A cseh légió alakulatai 1918 karácsonján Komáromot, 1919. január 9-én Párkányt megszállva, a Duna mentén kettévágták mindkét vármegyét. A trianoni békediktátum következtében a Magyarországon maradt Esztergom vármegye területe 532 négyzetkilométer, lakóinak száma 55 793, Komárom vármegye területe 1446 négyzetkilométer, lakóinak száma 110 935. A két töredék megyét 1923-ban a XXXV. törvénycikk alapján egyesítették Esztergom székhellyel, közigazgatásilag ideiglenesen egyesített vármegyék elnevezéssel. Komárom-Esztergom vármegye 1938-ig, az első bécsi döntésig álltak fenn, amikor a Felvidék szinte teljesen magyar etnikumú déli részét visszacsatolták Magyarországhoz. Az 1938. évi XXXIV. törvénycikk 4.§-a alapján kiadott 9330/1938. M.E. rendelet ismét létrehozta Esztergom és Komárom vármegyéket, ez utóbbit a korábbiánál lényegesen nagyobb területtel.

1944-ben Esztergomban – majd Esztergom 1945. március 21-i második felszabadulása után ismét – gubernátort (főispánt) nevezett ki a Vörös Hadsereg városparancsnoka, s ugyanezt tették Dél-Komáromban is. A moszkvai fegyverszüneti egyezmény értelmében a magyar közigazgatásban az 1937. december 31-e előtti helyzetet kellett visszaállítani. A magyar miniszterelnök 526/1945. számú rendeletében így is intézkedett, ami automatikusan azt jelentette, hogy ismét létrejött Komárom-Esztergom vármegye. Komárom vármegye főispánja a rendelet hatására 1945. május 4-én lemondott, de sem a komáromi tisztikar, sem a komáromi, tatai járási nemzeti bizottságok nem akarták elfogadni a helyzetet. Önálló Komárom vármegyében gondolkodtak – de, hogy a székhely Komárom vagy Tata legyen, nem tudtak megegyezni. Az egyetlen ülést tartó Komárom-Esztergom vármegyei nemzeti bizottság, a tatai dr. Tárkányi Lajos személyében kommunista alispánt választott, akinek székhelye Esztergom lett, de ez sem nyugtatta meg a kedélyeket. A komáromiak így fogalmaztak: „Mi, komáromiak soha sem futottunk délibáb után, azonban Komárom város az, amely fekvésénél fogva vasúti gócpont, országúti fővonal, könnyen megközelíthető. Még ha az előnye is hiányozna, akkor is Komárom városa van hivatva a megye székhelyének.” A kormány döntött, de a helyi viszonyokra jellemző, hogy Komárom-Esztergom vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1945. augusztus 28-i esztergomi megalakulása után még abban az évben októberben Tatán, decemberben Komáromban tartott ülést.

Úgy tűnt, hogy a kérdés eldőlt, Komárom-Esztergom vármegyének Esztergom lesz a

központja, mint volt a vármegye központja 1923–1938 között. De gyülekeztek a viharfelhők: az 1945-ös választásokon Esztergom városában a baloldal kisebbségben maradt, a bányásztelepüléseken az országos átlagnál jobb eredményt ért el a Magyar Kommunista Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Sárísáp majd 90%-a mellett a két munkáspárt igen jól szerepelt a négy összeépült bányásztelepülésen: Alsógallán, Bánhidán, Felsőgallán, Tatabányán. 1946 áprilisában Rákosi Mátvás egy aknaszentelésen (az eredeti jegyzőkönyvben még így szerepelt, majd átjavították: aknaavatáson) vett részt. Megköszönte a bányászok munkáját – mind Dorogon, mind Oroszlányban, mind Tatabányán nagyon nehéz körülmények között dolgoztak a bányászok, termelték ki nagyon rossz ellátási körülmények között az újjáépülő ország számára nélkülözhetetlen szenet – arról viszont nem beszélt, hogy a megyében dolgozó két nagy bányavállalat vezetői, a MÁK Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. „urai” is mindent megtettek, amit tehettek, hogy legyen a munkások számára élelmiszer, építőanyag – középkori cserekereskedelmet folytattak. Rákosi Mátvás viszont ígért: javossá tételt (már a magyar közigazgatás egyik legkitűnőbb ismerője dr. Magyar Zoltán is javasolta a négy bányaközség egyesítését), gimnáziumot, a kórház bővítését, s azt, hogy majd az új város lesz a megyeszékhely. Tatabánya 1947-ben várossá alakult, a bányákat már korábban államosították.

Esztergom viszont gyűjtötte a rossz pontokat. Az 1947-es választásokon a Keresztény Női Tábor elsőpró győzelmet aratott a városban, s egyre inkább kiéleződött a viszony a balra tolódó kormány és Mindszenty József érsek között. A pártegyesülés, az iskolák államosítása után jött a döntő fordulat, 1948 végén letartóztatták az érseket s Esztergom egyik napról a másikra a „fekete reakció” városa lett. Az új megyeszékhelyek kijelölésében nemcsak közgazdasági számítások kaptak szerepet, Balassagyarmat, Esztergom, Gyula tűnt el mint megyeszékhely a térképről. Esztergom neve a járás éléről is eltűnt. A 144/1950. M.T. rendelet, valamint a 5201-14-5/1950. II. 1. számú belügyminiszteri rendelet alapján 1950. június 1-jei hatállyal az esztergomi járásból dorogi járás lett, Esztergom városát alárendelték a dorogi járási tanácsnak. Felmerült a terv – de nem valósult meg –, hogy Esztergom városa neve helyett Dózsafalva kerüljön a térképekre. A megye elnevezéséből kikerült Esztergom neve – s hosszú évekre mindenféle fejlesztésből is kitorúlték a várost. 1952-ig még Esztergomban működött a Komárom Megyei Tanács apparátusa, akkor készült el a tatabányai székház, de beruházást, sőt a minimális szinten tartást sem kapta meg a város. S menekültek az emberek Esztergomból, voltak akik nem önként. Szenvedett Esztergom környéke is, hiszen a természetes gazdasági, kulturális, egészségügyi kapcsolatokkal a városhoz kötött községek több tízezres lakosságát is érintették az Esztergomot visszavető intézkedések.

Hogy lett volna jobb? Ez nem lehet a történész kérdése. Azt tudjuk, hogy ez nem volt jó!

Természetesen változtak az idők: az 1960-as évek elején ipart telepítettek Esztergomba. Szimbólum lehet az, hogy Babits Mihály előhegyi házáat rendbehozták és múzeumot nyitottak meg benne. Esztergomban évek óta foglalkoztatja az az embereket, hogy az elmúlt évtizedekért, az elmaradt fejlesztésekért kártérítés, jóvátétel járna a városnak. Ez a mai gazdasági körülmények között nem tűnik reálisnak. De az igen, hogy az első magyar vármegyék egyikének neve ismét olvasható legyen a térképeken, újságcímekben, hivatalos papírokon. Komárom megye evvel semmit sem veszít, csak nyer. S nyerne vele az esztergomiak, a dorogiak, a nyergesújfalusiak, tátiak – a sört lehetne folytatni – s nyerne vele a komáromiak, tataiak, tatabányaiak. De nyer rajta az egész ország, az egész magyarság. Ezen mindannyian csak nyerhetünk.

Ortutay András

KÖZLEMÉNY!

Felhívjuk olvasóink figyelmét, hogy az 1988. 3. számban megjelent, *Nagy Károly*: Almási Balogh Pál – Kossuth és Széchenyi háziorvosa című írás jelöletlen forrása Fialovszky János Almási Balogh Pál című, 1928-ban megjelent munkája. (A szerkesztő-bizottság)